

การนิเทศเมื่อการพัฒนาวิชาขึ้น ทางการบริหารการศึกษา

รองศาสตราจารย์ ดร.รุ่งชัยดานร เวหะชาติ

คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยทักษิณ

<http://www.edu.tsu.ac.th/>

คำนำ

การนิเทศเพื่อการพัฒนาวิชาชีพทางการบริหารการศึกษา หนังสือเล่มนี้ จะว่าด้วยเรื่องแนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการนิเทศ ความหมายของการนิเทศ จุดมุ่งหมายของการนิเทศ ความจำเป็นในการนิเทศ กระบวนการนิเทศ รูปแบบการนิเทศ และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการนิเทศของการนิเทศการศึกษา การนิเทศการศึกษาเป็นกระบวนการที่บุคคลหรือกลุ่มคน ให้การดูแลช่วยเหลือ ควบคุม ตรวจสอบสนับสนุนให้ผู้ถูกนิเทศดำเนินงานไปได้อย่างราบรื่นด้วยกำลังใจ คำแนะนำที่สร้างสรรค์ เพื่อให้ผู้ถูกนิเทศปรับปรุงและพัฒนางานในการจัดการเรียนการสอนต่อไปอย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้นิเทศ กับผู้รับการนิเทศด้วย รวมถึงทำให้ครูประสบความสำเร็จและความภาคภูมิใจในวิชาชีพของตน การนิเทศการศึกษาจะประสบผลสำเร็จได้ผู้นิเทศจะต้องมีความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับการนิเทศเป็นแบบอย่างดี

ผู้เขียนหวังว่าหนังสือเล่มนี้จะเป็นประโยชน์แก่ผู้อ่านทุกท่าน หากผิดพลาดประการใดก็ขออภัยไว้ ณ โอกาสนี้

รุ่งชัชดาพร เวหะชาติ

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำนำ	ก
สารบัญ	ข
1 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการนิเทศ	1
2 รูปแบบและการนิเทศการศึกษาแนวทางใหม่รูปแบบการนิเทศหลังโควิด	51
3 จิตวิทยาการนิเทศและการเจรจาต่อรอง	92
4 ภารกิจการนิเทศการศึกษาและบทบาทผู้ตีในกฎหมายที่เกี่ยวข้อง	106
5 การประกันคุณภาพการศึกษา	125
6 การจัดการระบบสารสนเทศ	149
7 คุณธรรมจริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพศึกษานิเทศ	167
บรรณานุกรม	189

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการนิเทศ

การเปลี่ยนแปลงของโลกยุคศตวรรษที่ 21 ส่งผลกระทบที่สำคัญทั้งภายในและภายนอกประเทศ ทั้งในด้านเศรษฐกิจสังคม และเทคโนโลยีที่เข้ามามีบทบาทต่อการดำรงชีวิตของคนในชาติที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ การปรับเปลี่ยนที่รวดเร็ว และความซับซ้อนจำเป็นต้องสร้างภูมิคุ้มกัน รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 และ(ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2553 ยุทธศาสตร์ชาติระยะ 20 ปี แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560 – 2564) และแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560 – 2579 กฎหมาย ยุทธศาสตร์และแผนงานทั้งหลายเหล่านี้ ต่างมีอุดมการณ์เพื่อมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา เป็นคนดี มีวินัย ภูมิใจในชาติ สามารถเชี่ยวชาญได้ตามความถนัดของตน มีความรับผิดชอบต่อครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติเป็นพลเมืองดี มีคุณภาพและความสามารถสูง พัฒนาตนอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งยังคาดหวังให้คนไทยทั้งปวงได้รับโอกาสเท่าเทียมกันทางการศึกษา สามารถเป็นผู้ร่วมสร้างสรรค์นวัตกรรม เพื่อเป้าหมายของการพัฒนาประเทศสู่ความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน และมาตรฐานการศึกษาของชาติได้กำหนดเกี่ยวกับคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของคนไทยเพื่อให้ สถานศึกษาทุกแห่งยึดเป็นกรอบสำหรับสร้างคนไทย 4.0 ที่แตกต่างตามบริบทของท้องถิ่นและของ สถานศึกษาแต่มีจุดหมายร่วม คือ “ธำรงความเป็นไทยและแข่งขันได้ในเวทีโลก” สามารถเป็นกำลังสำคัญใน การพัฒนาประเทศทั้งในมิติเศรษฐกิจ มิติสังคม และมิติการเมืองต่อไปได้ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2561)

การศึกษาของประเทศไทยให้ความสำคัญกับการพัฒนาเยาวชนของประเทศ โดยสะท้อนจากการ พัฒนาด้านการจัดการศึกษาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการเร่งดำเนินการปฏิรูปการศึกษาเพื่อให้นำไปสู่ การปฏิบัติที่ชัดเจนขึ้น โดยเฉพาะการปฏิรูปครู ปฏิรูปโรงเรียน และปฏิรูประบบการบริหารจัดการศึกษา ทั้งนี้ ในประเด็นของหลักสูตรได้เน้นการพัฒนาการเรียนการสอน และการบริหารจัดการ เพื่อให้คนรุ่นใหม่เกิด กระบวนการคิดอย่างมีระบบและแก้ปัญหาอย่างเป็นเหตุเป็นผล รวมทั้งการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม การ สร้างระเบียบวินัย การมีจิตสำนึกความรับผิดชอบต่อสังคม การยึดมั่นในสถาบันชาติศาสนา พระมหากษัตริย์ และความภาคภูมิใจในความเป็นไทย (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2553) นอกจากนั้นยัง กำหนดผลลัพธ์ที่พึงประสงค์ของการศึกษา (Desired Outcomes of Education, DOE Thailand) หรือ คุณลักษณะของคนไทย 4.0 ที่ตอบสนองวิสัยทัศน์การพัฒนาประเทศสู่ความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน โดยคนไทย 4.0 จะต้อง ธำรงความเป็นไทย และแข่งขันได้ในเวทีโลก นั่นคือ เป็นคนดี มีคุณธรรม ยึดค่านิยมร่วมของสังคม เป็นฐานในการพัฒนาตนให้เป็นบุคคลที่มีคุณลักษณะ 3 ด้าน เป็นคุณลักษณะขั้นต่ำ ได้แก่ 1) ผู้เรียนรู้มีความเพียรใฝ่เรียนรู้และมีทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อก้าวทันโลกยุคดิจิทัลและโลกในอนาคต และมีสมรรถนะ (competency) ที่เกิดจากความรู้ ความรอบรู้ด้านต่างๆ มีสุนทรียะ รักษ์ และประยุกต์ใช้

ภูมิปัญญาไทยมี ทักษะชีวิตเพื่อสร้างงานสัมมนาอาชีพบนพื้นฐานของความพอเพียงความมั่นคงในชีวิต และคุณภาพชีวิตที่ดี ต่อตนเอง ครอบครัว และสังคม 2) ผู้ร่วมสร้างสรรค์นวัตกรรม มีทักษะทาง ปัญญา ทักษะศตวรรษที่ 21 ความฉลาดดิจิทัล (digital intelligence) ทักษะการคิดสร้างสรรค์ ทักษะข้ามวัฒนธรรม สมรรถนะการบูรณา การข้ามศาสตร์และมีคุณลักษณะของความเป็น ผู้ประกอบการเพื่อร่วมสร้างสรรค์และพัฒนานวัตกรรมทาง เทคโนโลยีหรือสังคม เพิ่มโอกาส และ มูลค่าให้กับตนเอง และสังคม และ 3) พลเมืองที่เข้มแข็ง เป็นผู้มีความรัก ชาติ รักท้องถิ่น รู้ถูกผิด มีจิตสำนึกเป็นพลเมืองไทยและพลโลก มีจิตอาสา มีอุดมการณ์และมีส่วนร่วมในการ พัฒนาชาติ บนหลักการประชาธิปไตย ความยุติธรรม ความเท่าเทียมเสมอภาคเพื่อการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืนและการอยู่ร่วมกันในสังคมไทยและประชาคมโลกอย่างสันติ (วิไลพรณ์ เสรีวัฒน์, 2555)

การพัฒนาการศึกษาให้เกิดคุณภาพนั้น พิจารณาจากคุณภาพผู้เรียนเป็นสำคัญที่ ต้องจัดการศึกษาให้บรรลุตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 และ มาตรฐานการเรียนรู้ และตัวชี้วัด (ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช 2560) และหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช 2560 ซึ่งกระบวนการสู่ความสำเร็จดังกล่าวมีองค์ประกอบ และปัจจัย คือ คุณภาพของ ผู้บริหารโรงเรียน ครูและ บุคลากรทางการศึกษา โรงเรียนต้องประกันคุณภาพการศึกษาต่อผู้ปกครอง และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของ โรงเรียนว่า ผู้เรียนจะต้องมีคุณภาพและมาตรฐานตามหลักสูตรมีทักษะที่ จำเป็นใน ศตวรรษที่ 21 ซึ่งกระบวนการสู่ความสำเร็จในการพัฒนาดังกล่าวข้างต้น ประกอบด้วย 3 กระบวนการ คือ 1) กระบวนการบริหาร 2) กระบวนการเรียนการสอน และ 3) กระบวนการนิเทศ การศึกษา อาจกล่าวได้ว่า กระบวนการนิเทศ การศึกษาเป็นการมุ่งปรับปรุงพัฒนาคุณภาพการศึกษา และคุณภาพการสอนโดยเน้นความร่วมมือกัน เน้นการ ให้บริการให้การช่วยเหลือสนับสนุนมากกว่า การบังคับให้ปฏิบัติตาม (วิชรา เล่าเรียนดี, 2550) รวมทั้งมี กิจกรรมของการบริหารการศึกษาในส่วน ที่เกี่ยวข้องกับการปรับปรุงเงื่อนไขการเรียนรู้และความเจริญงอกงาม ของผู้เรียน โดยมุ่งให้ผู้สอนได้ ปรับปรุงวิธีการสอน และจัดกิจกรรมอื่นๆ ควบคู่ไปด้วย (สันติ บุญภิรมย์, 2552) การนิเทศการศึกษา จึงเป็นกระบวนการที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อช่วยเหลือชี้แนะและพัฒนางานให้ประสบผลสำเร็จ ทันท่วงที สภาพการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น อีกทั้งเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยเหลือสนับสนุนให้กระบวนการ บริหาร และกระบวนการเรียนการสอนมีคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษาของประเทศ ทั้งยังเป็นส่วน สำคัญใน การส่งเสริมระบบประกันคุณภาพการศึกษา ที่ต้องพัฒนาคุณภาพผู้เรียนให้มีทักษะที่จำเป็น ในศตวรรษที่ 21 เพื่อเข้าสู่การปฏิรูปการศึกษาและการจัดการศึกษาในยุคประเทศไทย 4.0 ตลอดทั้ง มาตรฐานการศึกษาของ ชาติที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีคุณภาพ มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ มีทักษะ วิชาการ ทักษะอาชีพ ทักษะชีวิต ทักษะ การเป็นผู้นำ และทักษะการนำไปสู่การสร้างนวัตกรรม กระบวนการขับเคลื่อนการพัฒนาคุณภาพการศึกษาขั้น พื้นฐาน การนิเทศการศึกษาจึงมีความสำคัญ

ต่อการพัฒนา ปรับปรุง และเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการ การศึกษาในสถานศึกษา เพื่อให้ผู้บริหาร และครูผู้สอนมีความรู้ความเข้าใจในด้านการบริหารจัดการ หลักสูตร การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพ รวมทั้งการปฏิบัติงานอื่นๆ ที่ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพ การศึกษา (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2562)

ผู้บริหารสถานศึกษาจึงมีความจำเป็นต้องหาวิธีการในการบริหารจัดการศึกษา ซึ่งเป็นกระบวนการที่สำคัญในการขับเคลื่อนการจัดการเรียนรู้ภายใต้ความปกติใหม่ (New Normal) ทั้งด้านการจัดรูปแบบการเรียนการสอน การพัฒนาครูให้พร้อมสู่โลกยุคใหม่ การบริหารหลักสูตร รวมถึงการรับฟังเสียงสะท้อนจากครู ผู้ปกครอง นักเรียน และชุมชน ในการปรับกระบวนการบริหารจัดการศึกษาจากองค์กรการศึกษา และนักการศึกษา ที่จะเป็นอีก แนวทางหนึ่งที่จะช่วยให้ผู้บริหารสถานศึกษาได้แนวคิดในการบริหารสถานศึกษาในด้านต่าง ๆ ดังนี้ 1) ด้านการจัดการเรียนการสอน จากแนวคิดของโกล์บิช ได้นำเสนอรูปแบบการจัดการเรียน การสอนในความปกติใหม่ว่าย่างน่าสนใจ คือ 1.1) การเรียนผ่านระบบออนไลน์ 100% รูปแบบดังกล่าวเหมาะสมกับโรงเรียนที่มีความพร้อมทั้งด้านระบบการเรียนการสอนและหลักสูตรผ่านระบบออนไลน์ ผู้เรียนมีความพร้อมในการเรียนผ่านระบบออนไลน์ ผู้ปกครองมีความพร้อมในการช่วยเหลือสนับสนุน รวมทั้งมีเครื่องมือสนับสนุนการเรียน เช่น คอมพิวเตอร์ โน้ตบุ๊ก แท็บเล็ต สมาร์ทโฟน และอินเทอร์เน็ต 1.2) การเรียนในห้องเรียน เหมาะสำหรับโรงเรียนที่มีจำนวนนักเรียนไม่มากและมีพื้นที่มากพอให้สามารถปฏิบัติตามนโยบาย Social Distancing เพื่อรักษาระยะห่างและการดูแลสุขภาพอนามัยของผู้เรียนได้ อย่างเคร่งครัด 1.3) การเรียนผสมผสานแบบออนไลน์และออฟไลน์ เหมาะสำหรับโรงเรียนขนาดใหญ่ที่มีนักเรียนจำนวนมากและไม่มีประสบการณ์ในการจัดการเรียนการสอนออนไลน์มาก่อน ควรแบ่งกลุ่มนักเรียนออกเป็น 2 กลุ่มเพื่อสลับวันกันมาเรียนทั้งนี้เพื่อให้วันที่นักเรียนมาเรียนที่โรงเรียนทางโรงเรียนสามารถจัดการเรียนการสอนในห้องเรียนแบบรักษาระยะห่างได้รวมทั้งสามารถดูแลสุขภาพอนามัยของนักเรียนได้อย่างเข้มข้นเพื่อการเรียนรู้ที่ได้ประสิทธิผล โดยโรงเรียนเลือกวิชาที่มีการปฏิบัติหรือต้องเรียนรู้ร่วมกันมาจัดการเรียนที่ห้องเรียนในขณะที่วิชาอื่นให้จัดการเรียนการสอนผ่านออนไลน์ 1.4) การเรียน Home School คาดว่าการเรียนในรูปแบบนี้จะมีเพิ่มขึ้นในประเทศไทย เนื่องจากผู้ปกครองอาจจะมีกังวลเรื่องความปลอดภัยของบุตรหลานจากโรคภัย ไข้เจ็บ มลพิษ มลภาวะ และภัยคุกคามอื่น โดยผู้ปกครองจะมีบทบาทเป็นผู้จัดการเรียนการสอนในรูปแบบที่เหมาะสมกับผู้เรียน ซึ่งอาจจะเป็นการเรียนคอร์สออนไลน์ควบคู่กับการจัดครูเฉพาะวิชามาสอนที่บ้านที่ตอบโจทย์รูปแบบการเรียนรู้อันของบุตรหลานมาประยุกต์กับหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ (วันเพ็ญ พุทธานนท์. 2563) (มารุต พัฒนาผล. 2563)

งานนิเทศเป็นงานที่มีความสำคัญงานหนึ่งของการจัดและบริหารสถานศึกษา การนิเทศจึงเป็นกระบวนการของการศึกษาที่มุ่งจะส่งเสริมให้การสนับสนุน และพัฒนามาตรฐานของการศึกษา

โดยเฉพาะผู้นิเทศก็ต้องการความรู้ ประสบการณ์ และทักษะต่าง ๆ ในการนิเทศ ต้องได้รับการสนับสนุนขวัญและกำลังใจ ความร่วมมือร่วมใจจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา และเป็นภารกิจที่สำคัญประการหนึ่งของผู้บริหารสถานศึกษาและผู้ร่วมบริหาร ก็คือ การนิเทศ โดยเฉพาะการนิเทศภายในโรงเรียน เป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยปรับปรุงคุณภาพการศึกษา ซึ่งจะช่วยให้ปรับปรุงสิ่งที่บกพร่องด้านวิชาการให้มีการพัฒนา และส่งเสริมให้การเรียนการสอนบรรลุวัตถุประสงค์ ผู้บริหารสถานศึกษาและผู้ร่วมบริหาร เป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดกับคุณครูและนักเรียนจึงย่อมทราบถึงปัญหาต่าง ๆ ได้ดีกว่าบุคลากรภายนอกเมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว การนิเทศภายในโรงเรียนจะสนองตอบความต้องการของบุคลากรในโรงเรียนได้อย่างถูกต้องและเหมาะสมที่สุด

1. ทฤษฎีการนิเทศการศึกษา

1.1 ความหมายของการนิเทศการศึกษา

ณัฐนา สหุณิล (2559) ได้ให้ความหมายการนิเทศการศึกษาไว้ว่า หมายถึง การพัฒนา แนวโน้ม ช่วยเหลือ ส่งเสริม สนับสนุน บริการ เผยแพร่ความรู้ ล้วนร่วมมือกันช่วยครูและผู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาพัฒนาการเรียนการสอน ความร่วมมือระหว่างผู้บริหาร หัวหน้างาน และผู้ที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาช่วยสร้างสภาพแวดล้อมทางการศึกษาที่มีคุณภาพในการพัฒนาหลักสูตรการสอนการจัดการ การวัดและประเมินผลให้ดีขึ้น

พัชรินทร์ เชื้อภักดี (2559) ได้ให้ความหมายการนิเทศการศึกษาไว้ว่า หมายถึง การทำงานร่วมกันเป็นวิธีการทำงานร่วมกันเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา และการสอนช่วยให้มุ่งเน้นไปที่วิธีที่ดีที่สุดในการช่วยให้ผู้เรียนเรียนรู้และปรับปรุงประสิทธิภาพของความร่วมมือในการให้บริการและคำแนะนำ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2560) ได้ให้ความหมายของการนิเทศการศึกษาว่า เป็นกระบวนการที่ผู้นิเทศในสถานศึกษา ประกอบด้วยผู้บริหาร ผู้ช่วยผู้บริหาร ครู วิชาการ และครูอาจารย์ที่ผู้บริหารมอบหมาย โดยใช้ภาวะผู้นำให้เกิดความร่วมมือร่วมใจ ประสานงาน และใช้ศักยภาพการทำงานอย่างเต็มที่ ซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนางานของสถานศึกษานั้น ๆ โดยส่วนรวมให้เป็นไปตามหลักสูตรมาตรฐานการศึกษา

กิตติ บุญปรุง (2560) ได้ให้ความหมายการนิเทศการศึกษาว่า หมายถึง การให้ความช่วยเหลือ แนะนำหรือปรับปรุงทางการศึกษาแก่บุคลากรทางการศึกษาในสถานศึกษาเพื่อให้สามารถดำเนินงานของตนไปได้ด้วยดีโดยผู้นิเทศควรเอาใจใส่ในการสำรวจตรวจสอบเพื่อดูแลแนะนำการจัดการเรียนการสอนของบุคลากรในสถานศึกษาให้มีความสามารถในการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ

สายวินิตย์ ดวงสนาม (2561) ได้ให้ความหมายการนิเทศการศึกษาว่า เป็นกระบวนการแนะนำ ชี้แนะ อย่างเป็นวิทยาศาสตร์ คือ มีการทำงานอย่างเป็นระบบ มีขั้นตอน ต้องอยู่บนหลักการ

และเหตุผล มีจุดมุ่งหมายที่แน่นอน โดยอาศัยข้อมูลที่ต้อง สามารถวิเคราะห์ วิจัยปัจจัยต่าง ๆ ได้อย่างแม่นยำ มีการทำงานโดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของบุคลากรทุกคนใช้หลักประชาธิปไตย มีบรรยากาศที่ยอมรับความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ช่วยส่งเสริม สนับสนุนและช่วยเหลือครูประสบความสำเร็จในการงาน มีความก้าวหน้าด้านวิชาชีพ และการทำงานมีประสิทธิภาพ

สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดแพร่ (2562) ได้ให้ความหมายการนิเทศการศึกษาว่า การนิเทศเพื่อเน้นความถูกต้องตามหลักวิชาการ มีความเป็นวิทยาศาสตร์ มีบรรยากาศแบบประชาธิปไตย มีความเป็นกัลยาณมิตร และมีความคิดสร้างสรรค์โดยดำเนินการอย่างเป็นกระบวนการระหว่างผู้นิเทศและผู้รับการนิเทศ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของการจัดการศึกษา

พวงอ้อย ไชยดี (2564) ได้ให้ความหมายการนิเทศการศึกษาว่า หมายถึง กระบวนการเทคนิควิธีการอย่างสร้างสรรค์ที่ ผู้บริหารการศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษา ศึกษาพิเศษ หรือผู้ที่ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้นิเทศใช้ในการ ให้คำแนะนำ ให้ความรู้ ช่วยเหลือ ปรึกษาหารือ ชี้แจง ประสานงาน สร้างความเข้าใจในงานให้กับผู้รับการนิเทศซึ่งก็คือครูผู้สอน หรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนรู้ ให้สามารถจัดการเรียนการสอนและปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ เกิดความมั่นใจ ซึ่งครูผู้สอนได้รู้แนวทางปรับปรุงการเรียน การสอนของตนให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น เพื่อช่วยให้พัฒนาการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพสูงขึ้น

สถาพร สมอุทัย (2565) ได้ให้ความหมายการนิเทศการศึกษาว่า คือ กระบวนการส่งเสริม สนับสนุนกระตุ้นช่วยเหลือ ปรับปรุงและพัฒนาคุณภาพการจัดการเรียนการสอนของครูเพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดความรู้ทักษะและคุณลักษณะอย่างเต็มศักยภาพการนิเทศการศึกษาคือกระบวนการร่วมมือกันระหว่างผู้นิเทศ ได้แก่ ศึกษาพิเศษ ผู้บริหารหรือผู้ที่มีความชำนาญและเชี่ยวชาญร่วมกับผู้รับการนิเทศ ได้แก่ครูผู้สอนตามหลักการของประชาธิปไตย ยอมรับเคารพ รับฟังแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ด้วยความเป็นกัลยาณมิตรซึ่งกันและกันเพื่อคุณภาพของผู้เรียนเป็นเป้าหมายสูงสุด

Briggs and Justman (1952) กล่าวว่า การนิเทศการศึกษา หมายถึง การประสานงานของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา เพื่อเพิ่มขวัญ และกำลังใจ ตลอดจนชี้แนวทางให้ครูมีความ เจริญอกงามในอาชีพ

Harris (1985) กล่าวว่า การนิเทศการสอน หมายถึง การที่บุคลากรในโรงเรียนกระทำกับบุคคลหรือสิ่งหนึ่งสิ่งใดเพื่อคงไว้หรือเปลี่ยนแปลงการปฏิบัติงานในโรงเรียนที่ส่งผลโดยตรงต่อกระบวนการสอนที่ใช้ในการส่งเสริมพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียน การนิเทศการสอนเกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนการสอนมากกว่าที่จะเกี่ยวข้องกับตัวนักเรียน การนิเทศการสอนเป็นงานหลักที่สำคัญของโรงเรียนและการนิเทศการสอนต้องเป็นไปเพื่อการคงไว้และการปรับปรุงกระบวนการสอนและกระบวนการเรียนรู้ของโรงเรียน

University of Sargodha (2022) ได้ให้ความหมายการนิเทศการศึกษาว่า คำว่าการนิเทศเป็นการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลอย่างน้อยสองคนเพื่อพัฒนากิจกรรม นอกจากนี้ยังเป็นการผสมผสานหรือบูรณาการของกระบวนการ ขั้นตอน และเงื่อนไขที่ได้รับการออกแบบอย่างต่อเนื่องเพื่อพัฒนาประสิทธิภาพการทำงานของบุคคลและกลุ่ม

สรุปได้ว่า การนิเทศการศึกษาเป็นกระบวนการในการแนะนำช่วยเหลือครูให้สามารถจัดกิจกรรม การเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยสามารถใช้นวัตกรรมทางการศึกษามาเป็นตัวช่วยในกระบวนการเรียนการสอนให้ตอบสนองความต้องการของผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ระบบการนิเทศอยู่บนหลักการของประชาธิปไตยได้แก่ การเคารพซึ่งกันระหว่างผู้นิเทศและผู้รับการนิเทศ จัดขึ้นเพื่อปรับปรุงการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้ดียิ่งขึ้นและมีประสิทธิภาพอย่างต่อเนื่อง

1.2 จุดมุ่งหมายของการนิเทศการศึกษา

การนิเทศศึกษานับว่ามีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อผู้บริหารสถานศึกษา ผู้บริหารการศึกษาผู้ที่ได้รับมอบหมายและเกี่ยวข้องกับการนิเทศการศึกษา การนิเทศจะเกิดผลสำเร็จได้นั้น จะต้องมียุทธศาสตร์ของการนิเทศที่ชัดเจน เพื่อเป็นตัวกำหนดแนวทางการนิเทศ ซึ่งนักการศึกษาและนักวิชาการได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการนิเทศไว้ดังนี้

กระทรวงศึกษาธิการ (2564) ได้ระบุจุดมุ่งหมายของการนิเทศภายในโรงเรียน ดังนี้

1. เพื่อช่วยเหลือสนับสนุนให้คำแนะนำเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนพัฒนาปรับปรุงกระบวนการพัฒนาให้มีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลทางการเรียนของนักเรียน
2. เพื่อช่วยเหลือครูผู้สอนให้ เข้าใจหลักสูตร และโครงสร้างของหลักสูตรในแต่ละระดับชั้นสามารถนำไปจัดการเรียนการสอนให้ เหมาะสมกับผู้เรียน
3. เพื่อพัฒนาบุคลากร โดยการประชุม อบรม สัมมนาและปฏิบัติการ เพิ่มพูน ความรู้และทักษะอยู่เสมอ
4. เพื่อส่งเสริมขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานของครู ได้มีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาการเรียนการสอน เห็นความสำคัญของการทำงานร่วมกันเป็นเพื่อบรรลุเป้าหมายของการจัดการศึกษา
5. เพื่อช่วยแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับการเรียนการสอน การปรับตัวของครูและนักเรียน เช่น การทำการศึกษารายกรณีสำหรับนักเรียนที่มีปัญหา การจัดแนะแนวในโรงเรียน การอบรม ควบคุมความประพฤติและจัดบรรยากาศทางการเรียน เป็นต้น
6. เพื่อแบ่งเบาภาระความรับผิดชอบ ของบุคคลในแต่ละฝ่ายให้รับผิดชอบร่วมกัน และทำแทนกันได้ เช่น หัวหน้าหมวดวิชาที่ทำหน้าที่นิเทศแทนอาจารย์ใหญ่หรือผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิชาการ เป็นต้น

7. เพื่อแนะนำ ครู อาจารย์ใหม่ และการจัดปฐมนิเทศครู อาจารย์ ตั้งแต่การเริ่มเปิดเรียน เพื่อตกลงทำความเข้าใจบทบาทนโยบาย การดำเนินงานหาแนวทางปรับปรุง พัฒนาทั้งงานหลักและงานสนับสนุน

8. เพื่อช่วยในการประชาสัมพันธ์ความเข้าใจระหว่างโรงเรียนกับชุมชน หรือผู้ปกครองที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวของการศึกษาและการจัดกิจกรรมของโรงเรียน

9. เพื่อให้การเรียนการสอนในโรงเรียนบรรลุเป้าหมาย คือ คุณภาพของนักเรียนโดยเน้นกระบวนการให้มาก นอกเหนือจากการกดดันผู้เรียนแต่ฝ่ายเดียว เป็นการเน้นทั้งระบบของการบริหารและการนิเทศภายในโรงเรียน

พวงอ้อย ไชยดี (2564) กล่าวว่า จุดมุ่งหมายของการนิเทศการศึกษา มีไว้ดังนี้

1. พัฒนาคณะซึ่งก็คือ ครูและบุคลากร ในสถานศึกษาให้ได้รับการพัฒนา เพิ่มพูนความรู้ ทักษะ ประสบการณ์ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ และการปฏิบัติงาน ตลอดจนความก้าวหน้าทางวิชาชีพ

2. พัฒนางานโดยพัฒนาหลักสูตรการจัดการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ทันต่อการเปลี่ยนแปลงในทุก ๆ ด้าน พัฒนาการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้ดีขึ้นโดยมีเป้าหมายสูงสุดอยู่ที่ผู้เรียนซึ่งเป็นผลผลิตจากการจัดกระบวนการเรียนรู้ของผู้สอน และบุคลากรทางการศึกษา

3. พัฒนาสถานศึกษา เมื่อครูและบุคลากรในสถานศึกษาได้รับการพัฒนาให้ปฏิบัติงานให้เกิดคุณภาพและงานที่ทำภายในสถานศึกษา มีประสิทธิภาพ เกิดประสิทธิผล ซึ่งก็คือ คุณภาพของผู้เรียน ย่อมนำมาซึ่งความสำเร็จของสถานศึกษา ซึ่งสถานศึกษาจะกลายเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ ชุมชน และสังคมเกิดความเชื่อมั่นและพร้อมที่จะให้การสนับสนุนส่งเสริมกิจกรรมต่าง ๆ ของสถานศึกษามากยิ่งขึ้น

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1 (2564) อธิบายจุดมุ่งหมายของการนิเทศการศึกษา คือ เพื่อส่งเสริมการปฏิบัติงานและความร่วมมือในการทำงานเป็นหมู่คณะ โดยใช้กระบวนการกลุ่มในการปฏิบัติงาน ส่งเสริมให้ครูรักงานวิชาการทำงานวิชาการอย่างสม่ำเสมอ เคารพในหลักการและเหตุผลของการปรับปรุงคุณภาพของงาน ช่วยเหลือให้ครูปฏิบัติงานด้วยความสะดวก มีโอกาสเพิ่มพูนความรู้และทักษะต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ในการปฏิบัติงานในหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพ

สถาพร สมอุทัย (2565) กล่าวว่า จุดมุ่งหมายของการนิเทศการศึกษา คือ การพัฒนา ส่งเสริมการบริหารงานวิชาการในทุกมิติให้เกิดประสิทธิภาพ เช่น ด้านหลักสูตรสถานศึกษาด้านกระบวนการจัดการเรียนการสอน ด้านการใช้สื่อและแหล่งการเรียนรู้และด้านการวัดและประเมินผล นอกจากนี้มีจุดประสงค์ของการนิเทศการศึกษาคือช่วยให้ครูจัดการห้องเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้นและ

ช่วยให้นักเรียนเรียนรู้สิ่งที่จำเป็นต้องรู้ การนิเทศสามารถช่วยให้ครูใช้วิธีการสอนและทรัพยากรที่เหมาะสมและวัดว่านักเรียนทำได้ดีเพียงใด การนิเทศยังช่วยให้ครูติดตามแนวโน้มการศึกษาปัจจุบัน อยู่เสมอมีจุดมุ่งหมายหลัก คือ ช่วยเหลือ ส่งเสริม กระตุ้น พัฒนาครูให้สามารถจัดการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพเช่นกัน ซึ่งครูจะเป็นตัวแปรที่สำคัญในการขับเคลื่อนงานวิชาการ ถ้าครูได้รับการสนับสนุนก็จะทำให้ศักยภาพในการสอนของครูมีมากขึ้น สามารถนำหลักสูตรมาใช้ตั้งจุดประสงค์การเรียนรู้ที่ชัดเจนตอบสนองต่อมาตราฐานและตัวชี้วัดของหลักสูตร สามารถนำเทคนิควิธีการที่หลากหลายมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนเพื่อส่งเสริมผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้ ประยุกต์ใช้ สื่อการสอนที่เหมาะสมและสุดท้ายสามารถออกแบบการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ที่เหมาะสมและชัดเจน ถ้าครูสามารถจัดการเรียนรู้ได้ครบกระบวนการแล้วก็จะทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างแน่นอน ดังนั้น การนิเทศการศึกษามีจุดมุ่งหมายหลักๆ คือ การพัฒนาครอบครัวงานวิชาการทั้งหมดเพื่อให้เกิดคุณภาพต่อสถานศึกษา บุคลากรและผู้เรียนรวมทั้งชุมชน

คณะกรรมการคุรุสภา (2557) ได้กล่าวถึงการนิเทศการศึกษาไว้ว่า มีจุดมุ่งหมายตามวิธีปฏิบัติงาน 4 ประเภท ดังนี้

1. การนิเทศเพื่อการแก้ไข (correction) เป็นการนิเทศที่เกิดจากการพบ ข้อผิดพลาด และบกพร่องก็ให้หาทางช่วยแก้ไขโดยวิธีการต่าง ๆ
2. การนิเทศเพื่อป้องกัน (preventive) เป็นการนิเทศที่พยายามหาวิธีการ ต่าง ๆ มาจัดดำเนินงานเพื่อป้องกันปัญหาต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น
3. การนิเทศเพื่อก่อ (construction) เป็นการนิเทศที่เกิดพยายามที่จะ กระทำในทางที่เหมาะสมเพื่อความเจริญเติบโตในอนาคต เช่น การใช้ระเบียบวิธีสอนที่ดีเป็นประจำช่วยให้กำลังใจ ช่วย กระตุ้นให้ครูทำงานด้วยความกระฉับกระเฉง
4. การนิเทศเพื่อการสร้างสรรค์ (creation) การนิเทศที่พยายามคิดสร้างสรรค์ ในสิ่งใหม่ ๆ ให้เกิดขึ้นในสถานศึกษา

Glickman (2010) ยังได้กำหนดเป้าหมายของการนิเทศการศึกษาแบบพัฒนาการ (Developmental Supervision) ว่า เพื่อการปรับปรุงการเรียนรู้ของนักเรียน (Progress Understudy Learning) โดยผ่านการให้การนิเทศครูและบุคลากรทางการศึกษาในงานสำคัญต่อไปนี้ คือ

1. การให้การช่วยเหลือครูโดยตรง (Direct Assistance)
2. การพัฒนากลุ่ม (Group Development)
3. การพัฒนาหลักสูตร (Curriculum Development)
4. การพัฒนาวิชาชีพ (Professional Development)

5. การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research)

6. การสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ การส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงที่คำนึงถึง ความแตกต่างในด้านต่าง ๆ (Building Community, Facilitating Change and Addressing Diversity)

Arul Lawrence (2013) กล่าวว่า วัตถุประสงค์ของการนิเทศการศึกษา คือการช่วยให้ครูทำงานได้ดีขึ้น ในสมัยก่อนการนิเทศการศึกษาเป็นการตรวจสอบว่าครูทำหน้าที่ได้อย่างน่าพอใจหรือไม่ แต่ตอนนี้หน้าที่พื้นฐานของการนิเทศการศึกษา คือการปรับปรุงสถานการณ์การเรียนการสอน โดยมุ่งเน้นที่การบรรลุเป้าหมายของการศึกษา

สรุปได้ว่า จุดประสงค์ของการนิเทศการศึกษาก็เพื่อให้ครูมีข้อมูลเพื่อนำไปปรับปรุงการสอน การนิเทศการศึกษาช่วยให้ครูได้เรียนรู้เกี่ยวกับการสอนและพัฒนาทักษะการเป็นครู อีกทั้งยังช่วยส่งเสริมวิชาชีพครูและพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอนในโรงเรียน การนิเทศการศึกษาสร้างขวัญและกำลังใจแก่บุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการสอนและช่วยสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคลากรที่เกี่ยวข้องในการทำงานร่วมกัน

1.3 หลักการนิเทศการศึกษา

รุ่งชัชดาพร เวหะชาติ (2557) กล่าวว่า หลักการนิเทศการศึกษาเป็นศาสตร์ที่มีหลักการที่ถูกเรียบเรียงอย่างเป็นระบบเพื่อนำไปใช้ในการนิเทศการศึกษาได้เป็นอย่างดีในพฤติกรรมและการกระทำของแต่ละบุคคลย่อมขึ้นอยู่กับหลักการทางปรัชญาชีวิตของแต่ละบุคคลเพราะสิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดเป็นเป้าหมายและแรงจูงใจในการกระทำและพฤติกรรมของแต่ละบุคคล การนิเทศการศึกษาเป็นการรวบรวมหลักการและพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนการสอนซึ่งในการศึกษาถูกควบคุมโดยเป้าหมาย หลักการธรรมชาติ และความจริงของสถานการณ์ในห้องเรียน หลักการจะเป็นแนวทางในการกระทำของบุคคลในอนาคตซึ่งหลักการถูกรวบรวมจากข้อเท็จจริง ประสบการณ์ที่เป็นประโยชน์เพื่อเป็นแนวทางการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและเกิดเทคนิควิธีการในการนิเทศการแก้ปัญหาในการจัดการศึกษาต่อไป

วชิรา เครือคำอ้าย (2558) ได้กล่าวถึง หลักการการนิเทศการศึกษาที่ดีควรอยู่บนพื้นฐานปรัชญาการศึกษา ควรเป็นวิทยาศาสตร์ซึ่งสามารถสรุปผลจากข้อมูลหรือข้อเท็จจริงได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเชื่อถือได้มีความเป็นประชาธิปไตยที่เคารพในความคิด ความเชื่อของคนที่มีความแตกต่างบนฐานของการคิดอย่างมีวิจารณญาณ และคิดสร้างสรรค์รวมถึงส่งเสริมให้ทุกคนได้แสดงออกอย่าง เสรีเพราะทุก ๆ ความคิดย่อมมีคุณค่า และมีความหมายรวมถึงเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายได้เข้ามามีส่วน ร่วมในการพัฒนาการศึกษา ซึ่งการมีส่วนร่วมนั้นเป็นสิ่งจำเป็นของการนิเทศทั้งในปัจจุบันและอนาคต

กระทรวงศึกษาธิการ (2560) กล่าวถึงหลักการนิเทศการศึกษาไว้ดังนี้

1. การปฏิบัติงานตามวิธีวิทยาศาสตร์ โดยดำเนินการอย่างมีระบบระเบียบ ครอบคลุมถึงวิธีการศึกษา สภาพปัจจุบัน ปัญหา ความต้องการ การวางแผนการนิเทศการปฏิบัติการนิเทศ การประเมินผลการนิเทศ ซึ่งมาจากการรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์และสรุปผลอย่างมีประสิทธิภาพเป็นที่เชื่อถือได้

2. การปฏิบัติงานตามวิธีทางประชาธิปไตย เคารพในความแตกต่างระหว่างบุคคลให้เกียรติซึ่งกันและกันเปิดใจกว้างยอมรับผลการประเมินตนเองยอมรับในเหตุและผลและปฏิบัติตามข้อตกลงตลอดจนใช้ความรู้ความสามารถในการปฏิบัติงานเพื่อให้งานบรรลุเป้าหมาย

3. การปฏิบัติเพื่อพัฒนาสร้างสรรค์ โดยการแสวงหาความสามารถพิเศษของครูแต่ละบุคคล เปิดโอกาสให้ได้แสดงออกและสนับสนุนส่งเสริมความสามารถเหล่านั้นอย่างเต็มที่การปฏิบัติตามกระบวนการกลุ่มและการมีส่วนร่วมเน้นความร่วมมือร่วมใจ

4. การดำเนินงาน โดยยึดวัตถุประสงค์การทำงานร่วมกัน การช่วยเหลือแบ่งปันประสบการณ์ซึ่งกันและกัน ร่วมคิด ร่วมพัฒนา ทั้งนี้เพื่อความสำเร็จของงานโดยรวม

5. การปฏิบัติงานเพื่อประสิทธิภาพ เน้นการปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่รับผิดชอบมีการควบคุม ติดตาม ผลการดำเนินงาน และผลผลิต อย่างใกล้ชิด เพื่อให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิภาพมาตรฐานการศึกษา

6. การปฏิบัติงานโดยยึด วัตถุประสงค์ การดำเนินงานทุกครั้งต้องกำหนด วัตถุประสงค์การทำงานอย่างชัดเจน ออกแบบ การดำเนินงานอย่างเหมาะสม ทั้งนี้เพื่อให้งานบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

ทิพากร กิ่งมิ่งแฮ (2560) ได้สรุปหลักการนิเทศการศึกษา ว่าหลักการนิเทศการศึกษานั้นผู้นิเทศต้องมีความรู้ความเข้าใจในหลักการนิเทศ อย่างถูกต้องตรงประเด็น จะต้องดำเนินการในลักษณะที่เป็นกระบวนการทำงานที่มีระเบียบแบบแผน และดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของวิทยาศาสตร์และประชาธิปไตย มุ่งให้เกิดการนิเทศตนเองได้ซึ่งจะนำไปสู่จุดมุ่งหมายสูงสุดคือคุณภาพของนักเรียน

คันสนีย์ จะสุวรรณ (2562) กล่าวสรุปหลักการของการนิเทศการศึกษาว่า เป็นหลักการที่สามารถนำไปใช้ในการดำเนินการนิเทศของผู้นิเทศ เป็นแนวทางในการปฏิบัติการนิเทศการศึกษาของหน่วยงานทางการศึกษาซึ่งประกอบด้วยหลักการที่สำคัญ คือ หลักของการมุ่งประโยชน์เพื่อการพัฒนาครูเป็นสำคัญ หลักแห่งความร่วมมือของผู้บริหาร ผู้นิเทศและครู หลักของการสร้างสัมพันธภาพบนความเท่าเทียมและการยอมรับซึ่งกันและกัน หลักของความเป็นระบบและมีความต่อเนื่องและหลักของความยืดหยุ่นให้อิสระในการพัฒนาตนเอง

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2563) ได้ให้หลักการพื้นฐานเกี่ยวกับการนิเทศการศึกษา ไว้ดังนี้

1. การนิเทศเป็นการส่งเสริมความเจริญงอกงาม โดยการจัดให้มีการฝึกอบรมด้านการเรียนการสอนเพื่อให้ครูได้มีความรู้ ความเข้าใจในหลักวิธีสอนต่าง ๆ ช่วยพัฒนาความรู้ทางวิชาการเฉพาะให้เทคนิควิธีสอนอย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพพัฒนาความเชื่อมั่นในการสอน และมีประสบการณ์ในการใช้สื่อการสอน พัฒนาทัศนคติและอุดมการณ์ในการทำงาน ให้อยู่ในเกณฑ์ มาตรฐาน พัฒนาประมวลรายวิชา โครงการสอน และกิจกรรมเสริมหลักสูตร เพื่อเสริมสร้าง ประสบการณ์แก่ผู้เรียนร่วมมือจัดทำสื่อการสอนชนิดต่างๆ ที่จำเป็นต่อการพัฒนาประสบการณ์

2. การนิเทศมีความเป็นประชาธิปไตย ผู้บริหารโรงเรียนเป็นผู้นำของการศึกษา มากกว่าที่จะเป็นโดยตำแหน่ง ต้องยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคล ให้ครูมีอิสระใช้ความสามารถของตนเอง พัฒนาการเรียนการสอนของนักเรียนให้ดีขึ้น เปิดโอกาสให้ครูมีความคล่องตัวในการดำเนินงานต่าง ๆ ส่งเสริมให้มีความคิดริเริ่ม มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย และวางแผนการทำงาน การใช้อำนาจหน้าที่ควรเป็นที่ยอมรับจากกลุ่มและหมู่คณะผู้ร่วมงาน มีส่วนร่วมในการ ตัดสินใจ อำนาจยอมเปลี่ยนแปลงไปตามวิถีประชาธิปไตย ทุกคนมีโอกาสที่จะแสดงความสามารถ และความเป็นผู้นำ ผู้บริหารโรงเรียน ศึกษานิเทศก์ครู จะต้องร่วมมือกันเพื่อแก้ปัญหาด้านการเรียนการสอน

3. การนิเทศเป็นกระบวนการสร้างสรรค์ ผู้นิเทศและครูร่วมกันสร้างบรรยากาศในการนิเทศ ด้วยการประชุม ปรึกษากันผู้นิเทศให้อิสระแก่ครูให้มีความคิดสร้างสรรค์ตามความสามารถของแต่ละคน

4. การนิเทศยึดหลักการสร้างมนุษยสัมพันธ์ ให้การยอมรับนับถือบุคคลอื่นเป็นพื้นฐานในการสร้างมนุษยสัมพันธ์ให้ความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นอย่างบริสุทธิ์ใจ สร้างความเชื่อถือ และศรัทธาให้เกิดความร่วมมือช่วยเหลือเพื่อสร้างมิตรภาพกับบุคคลอื่น ๆ

5. การนิเทศเพื่อสร้างเสริมขวัญและกำลังใจของครูดียอมส่งผลในการทำงานให้ดีขึ้นไปด้วย ผลสัมฤทธิ์ของนักเรียนขึ้นอยู่กับขวัญของครูที่ให้กำลังใจแก่ผู้เรียน ครูเองก็ต้องการขวัญและกำลังใจ การดำเนินงานควรจะเป็นไปด้วยความสมัครใจ ตามความสามารถของแต่ละบุคคล

6. การนิเทศเกี่ยวข้องกับการปรับปรุงการเรียนการสอนงานนิเทศเป็นการส่งเสริมการเรียนการสอนในโรงเรียน งานนิเทศเป็นการปรับปรุงการสอนของครู งานนิเทศเป็นการพัฒนาหลักสูตร การประเมินผลการสอน มีความจำเป็นในการปรับปรุงการเรียนการสอน

Burton and Brueckner (1955) (อ้างในรตну หนูทอง, 2563) ได้อธิบายหลักการนิเทศการศึกษาไว้ 4 ประการ ดังนี้

1. การนิเทศการศึกษาควรมีความถูกต้องตามหลักวิชาการ (Theoretically sound) คือเป็นไปตามค่านิยม ความเป็นจริง ตามกฎเกณฑ์ ควรมีวิวัฒนาการทั้งทางด้านเครื่องมือ และกลวิธี โดยมีจุดมุ่งหมายและนโยบายที่แน่นอน

2. การนิเทศการศึกษาควรจะเป็นวิทยาศาสตร์ (Scientific) คือ เป็นไปอย่างมีลำดับขั้นตอน เป็นระเบียบในกระบวนการทำงาน มีการรวบรวมและสรุปผลจากข้อมูลอย่างถูกต้องเชื่อถือได้

3. การนิเทศการศึกษาควรเป็นประชาธิปไตย (Democratic) คือ เคารพในตัวบุคคล คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล เปิดโอกาสให้มีความร่วมมือใช้อำนาจน้อยที่สุด

4. การนิเทศการศึกษาควรจะเป็นการสร้างสรรค์ (Creative) คือ แสวงหาความสามารถพิเศษของแต่ละบุคคล ส่งเสริมให้แสดงออก และพัฒนาปรับปรุง และเปลี่ยนแปลงสภาพสิ่งแวดล้อมให้เอื้อต่อการทำงานให้มากที่สุด

Adams และ Dickey (1953) (อ้างในพวงอ้อย ไชยดี, 2564) ได้ให้หลักการพื้นฐานเกี่ยวกับการนิเทศ ดังนี้

1. การนิเทศเป็นการส่งเสริมความเจริญงอกงาม โดยการจัดให้มีการฝึกอบรมด้านการเรียนการสอนเพื่อให้ครูได้มีความรู้ ความเข้าใจในหลักวิธีสอนต่าง ๆ ช่วยพัฒนาความรู้ทางวิชาการเฉพาะให้เทคนิควิธีสอนอย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ พัฒนาความเชื่อมั่นในการสอน และมีประสบการณ์ในการใช้สื่อการสอน พัฒนาทัศนคติและอุดมการณ์ในการทำงาน ให้อยู่ในเกณฑ์ มาตรฐาน พัฒนาประมวลรายวิชา โครงการสอน และกิจกรรมเสริมหลักสูตร เพื่อเสริมสร้าง ประสบการณ์แก่ผู้เรียน ร่วมมือจัดทำสื่อการสอนชนิดต่างๆ ที่จำเป็น ช่วยพัฒนาประสบการณ์ และประเมิณผล และเทคนิคการใช้และเตรียมเครื่องมือประเมิณผล ช่วยวางแผนและพัฒนาผู้เรียนที่มี ปัญหาการเรียน และปัญหาอื่น ๆ

2. การนิเทศมีความเป็นประชาธิปไตย ผู้บริหารโรงเรียนเป็นผู้นำของการศึกษามากกว่าที่จะเป็นโดยตำแหน่งต้องยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคล ให้ครูมีอิสระ ใช้ความสามารถของตนเอง พัฒนาการเรียนการสอนของนักเรียนให้ดีขึ้น เปิดโอกาสให้ครูมีความคล่องตัวในการดำเนินงานต่าง ๆ ส่งเสริมให้มีความคิดริเริ่ม มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย และวางแผนการทำงาน การใช้อำนาจหน้าที่ควรเป็นที่ยอมรับจากกลุ่มและหมู่คณะผู้ร่วมงาน มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ อำนาจยอมเปลี่ยนแปลงไปตามวิถีประชาธิปไตย ทุกคนมีโอกาสที่จะแสดงความสามารถและความเป็นผู้นำ ผู้บริหารโรงเรียน ศิษยานิเทศก์ครู จะต้องร่วมมือกันเพื่อแก้ปัญหาด้านการเรียนการสอน

3. การนิเทศเป็นกระบวนการสร้างสรรค์ ผู้นิเทศและครูร่วมกันสร้างบรรยากาศในการนิเทศ ด้วยการประชุม ปรึกษาหารือกัน ผู้นิเทศให้อิสระแก่ครูให้ได้มีความคิดสร้างสรรค์ตามความสามารถของแต่ละคน

4. การนิเทศยึดหลักการสร้างมนุษยสัมพันธ์ ให้การยอมรับนับถือบุคคลอื่น เป็นพื้นฐานในการสร้างมนุษยสัมพันธ์ ให้ความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นอย่างบริสุทธิ์ใจ สร้างความเชื่อถือ และศรัทธาให้เกิดความร่วมมือช่วยเหลือเพื่อสร้างมิตรภาพกับบุคคลอื่น ๆ

5. การนิเทศเพื่อสร้างเสริมขวัญและกำลังใจ ขวัญและกำลังใจของครูดีย่อมส่งผลในการทำงานให้ดีขึ้นไปด้วย ผลสัมฤทธิ์ของนักเรียนขึ้นอยู่กับขวัญของครูที่ให้กำลังใจแก่ผู้เรียน ครูเองก็ต้องการขวัญและกำลังใจ การดำเนินงานควรจะเป็นไปด้วยความสมัครใจ ตามความสามารถของแต่ละบุคคล

6. การนิเทศเกี่ยวข้องกับการปรับปรุงการเรียนการสอน งานนิเทศเป็นการส่งเสริมการเรียนการสอนในโรงเรียนงานนิเทศเป็นการปรับปรุงการสอนของครู งานนิเทศเป็นการพัฒนาหลักสูตร การประเมินผลการสอน มีความจำเป็นในการปรับปรุงการเรียนการสอน

7. การนิเทศเป็นการประสานสัมพันธ์ระหว่างงานนิเทศกับงานอื่น ๆ การให้ความร่วมมือในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ระหว่างงานนิเทศกับงานอื่น ๆ การส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่าง โรงเรียนกับหน่วยงานอื่น ๆ

สรุปได้ว่า หลักการนิเทศการศึกษา เป็นส่วนหนึ่งของการทำงานเป็นทีมระหว่าง ผู้บริหาร ครู และศึกษานิเทศก์ เพื่อร่วมมือกันแก้ปัญหาการเรียนการสอน ด้วยรูปแบบการประชุม ปรึกษาหารือ ชี้แนะแนะแนวทางในการจัดการเรียนรู้ โดยยึดหลักการสร้างมนุษยสัมพันธ์ สร้างขวัญกำลังใจ เพื่อให้ครูได้มีความรู้ ความเข้าใจในหลักวิธีสอนต่าง ๆ ช่วยพัฒนาความรู้ทางวิชาการ โดยเฉพาะเทคนิควิธีสอนอย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ ปรับปรุงการสอน และพัฒนาความเชื่อมั่นในการสอนของครู การใช้สื่อการสอน เทคนิคการใช้และเตรียมเครื่องมือประเมินผล วางแผนและพัฒนาผู้เรียนที่มีปัญหาการเรียนและปัญหาอื่น ๆ ซึ่งควรทำการนิเทศอย่างเป็นระบบและต่อเนื่องให้สอดคล้องกับความต้องการจำเป็นในการพัฒนาครูและนักเรียน

1.4 กระบวนการนิเทศการศึกษา

สิ่งสำคัญในการนำเอาหลักการ ทฤษฎี และแนวคิดต่าง ๆ ไปสู่ภาคปฏิบัตินั้นก็คือ “กระบวนการ” เป็นขั้นตอนของการดำเนินงานที่มีแบบแผน มีลำดับขั้นตอนต่อเนื่องกัน เพื่อนำไปไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล มีนักการศึกษาและนักวิชาการได้นำเสนอกระบวนการนิเทศ ไว้ดังนี้

วัชรรา เล่าเรียนดี (2553) ได้นำเสนอกระบวนการนิเทศการสอนไว้ 7 ขั้นตอน คือ

1. การวางแผนร่วมกันระหว่างผู้นิเทศและผู้รับการนิเทศ (ครูหรือคณะครู)
2. การเลือกประเด็นหรือเรื่องที่น่าสนใจจะปรับปรุงและพัฒนา
3. การนำเสนอโครงการพัฒนาและขั้นตอนการปฏิบัติให้ผู้บริหารโรงเรียนได้รับทราบเพื่ออนุมัติการดำเนินการ
4. การให้ความรู้หรือการแสวงหาความรู้จากเอกสารต่าง ๆ และการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการการจัดการเรียนการสอน
5. การจัดทำแผนการนิเทศกำหนดวัน เวลาที่จะนิเทศ

6. การดำเนินการตามแผน

7. การสรุปผล ประเมินผลการปรับปรุงและพัฒนาแล้วรายงานผลสำเร็จ

สุภาพรณ กิตติรัชดานนท์ (2557) กล่าวว่า กระบวนการนิเทศการจัดการเรียนการสอนในสถานศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ประเด็น หลัก 7 ด้าน ได้แก่ ด้านวัตถุประสงค์ของการนิเทศ ด้านเนื้อหาของการนิเทศ ด้านกระบวนการนิเทศ ด้านวิธีการนิเทศ ด้านผู้นิเทศ ด้านระยะเวลาการนิเทศ และด้านปัจจัยเอื้อข้อจำกัดในการนิเทศ

รักพงษ์ บุญศิริ (2559) ได้อธิบายว่า กระบวนการและรูปแบบการนิเทศควรมี 5 องค์ประกอบ คือ การวางแผน การนิเทศภายในการให้ความรู้ในสิ่งที่ทำการนิเทศ การปฏิบัติงานเกี่ยวกับรูปแบบการนิเทศ การสร้างขวัญและกำลังใจ และการประเมินผลการนิเทศ

กระทรวงศึกษาธิการ (2560) ได้กำหนดกระบวนการและขั้นตอนในการนิเทศว่าต้องประกอบด้วย การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้นิเทศและผู้รับการนิเทศ (ครู) มีการวางแผนปรับปรุงและพัฒนาการเรียนการสอนร่วมกับครู มีรูปแบบวางแผนการสังเกตการสอน การวิเคราะห์และกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2560) ได้เสนอ กระบวนการนิเทศโดยใช้ห้องเรียนเป็นฐานเพื่อพัฒนาคุณภาพของผู้เรียน ดังนี้

1. การศึกษาสภาพปัจจุบันปัญหาและความต้องการ

1.1 การจัดทำข้อมูลสารสนเทศพื้นฐานรอบด้านทั้งของผู้บริหาร ครูและนักเรียน เพื่อเป็นข้อมูลในการพิจารณาวางแผนการดำเนินงานตามประเด็นการนิเทศ ได้แก่

- 1.1.1 การพัฒนาและการใช้หลักสูตรสถานศึกษา
- 1.1.2 การจัดการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning)
- 1.1.3 การจัดการเรียนรู้โดยสื่อเทคโนโลยีทางไกล (DLTV/DLIT)
- 1.1.4 การอ่านออกเขียนได้
- 1.1.5 การยกระดับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน
- 1.1.6 การประกันคุณภาพการศึกษา

1.2 ประชุมแลกเปลี่ยนระดมความคิดของผู้บริหารและบุคลากรในโรงเรียนเพื่อวิเคราะห์สภาพปัญหาและความต้องการในการพัฒนาตามบริบทของโรงเรียน

1.3 จัดลำดับความสำคัญของปัญหาหรือความต้องการเร่งด่วนหรือที่เห็นว่าสำคัญที่สุดก่อน

1.4 นำผลการวิเคราะห์จากประเด็นการนิเทศมากำหนดค่าเป้าหมายการพัฒนาที่เชื่อมโยง กับมาตรฐานและประเด็นพิจารณาของมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา

1.5 การสร้างการรับรู้ระหว่างผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายให้มีเป้าหมายในการดำเนินงานร่วมกัน ด้วยการใช้สื่อและวิธีการที่หลากหลาย เช่น การประชุม สัมมนา การประชาสัมพันธ์โดยการจัดทำ เอกสาร หรือเผยแพร่ ในเว็บไซต์ของโรงเรียน

2. การวางแผนการนิเทศ การวางแผนการนิเทศ เป็นการนำปัญหาและความต้องการจากผล การวิเคราะห์ข้อมูลสารสนเทศ ตามประเด็นการนิเทศมากำหนดรายละเอียดของกิจกรรมเพื่อจัดทำ แผนนิเทศภายในโรงเรียน ดังนี้

2.1 กำหนดแนวทาง/วิธีการการพัฒนาที่หลากหลายตามปัญหาที่เกิดขึ้นตาม ความต้องการ และจำเป็น มีการใช้กระบวนการชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (Professional Learning Community: PLC) และการศึกษาชั้นเรียน (Lesson Study) เป็นเครื่องมือสำคัญใน การพัฒนาวิชาชีพครูและการพัฒนาผู้เรียนอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง

2.2 เลือกแนวทาง/วิธีการในการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

2.3 วางแผนการดำเนินงานพัฒนาโดย

2.3.1 การประชุมเตรียมการนิเทศ เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจร่วมกัน

2.3.2 สร้างคณะนิเทศ ทีมงานและเครือข่ายการนิเทศ

2.3.3 กำหนดประเด็นการนิเทศ

2.3.4 กำหนดระยะเวลาในการนิเทศ โดยกำหนดระยะเวลาในการนิเทศที่เหมาะสม กับการแก้ปัญหาและการพัฒนา

2.3.5 กำหนดวิธีการนิเทศและกิจกรรมการนิเทศที่เหมาะสมตามสภาพปัญหาและ ความต้องการ เช่น การประชุมสัมมนา การแลกเปลี่ยนเรียนรู้การสังเกตชั้นเรียน การสาธิต การบันทึกวิดีโอและ การถ่ายภาพ การสัมภาษณ์การสอนงานและการชี้แนะ (Coaching & Mentoring) ฯลฯ โดยเน้นการใช้ ICT ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การใช้ Line Application การใช้ Clip Video การประชุมระบบทางไกล (Conference) การใช้ Video Line, You Tube, Facebook Live เป็นต้น

2.4 จัดทำแผนนิเทศภายในโรงเรียน ประกอบด้วย หลักการและเหตุผล วัตถุประสงค์ เป้าหมาย แผนการดำเนินการ กิจกรรมสำคัญ ปฏิทินการปฏิบัติงาน ทรัพยากรที่ต้องการ เครื่องมือ นิเทศ ผลที่คาดว่าจะได้รับ

3. การสร้างสื่อและเครื่องมือนิเทศ

3.1 สร้างสื่อ การนิเทศที่ทำให้การนิเทศบรรลุวัตถุประสงค์ เช่น วิธีการนิเทศ ทักษะ การนิเทศ เทคนิคการนิเทศ โดยเป็นสื่อที่สอดคล้องในยุคศตวรรษที่ 21 เน้นการใช้ ICT ในรูปแบบ ต่าง ๆ เช่น การใช้สื่อสังคมออนไลน์การประชุมระบบทางไกล เป็นต้น

3.2 สร้างเครื่องมือการนิเทศเพื่อเก็บข้อมูลเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาและพัฒนา ตรวจสอบ ติดตามความก้าวหน้าของการดำเนินงาน การสะท้อนผลและการประเมินผล การดำเนินงาน ซึ่งเป็นเครื่องมือที่มีคุณภาพใช้ง่าย สามารถเก็บข้อมูลที่ตอบประเด็นปัญหาความต้องการและเป็นประโยชน์ในการแก้ปัญหา ปรับปรุง และพัฒนาคุณภาพการศึกษา

3.3 จัดทำคู่มือการนิเทศภายในโรงเรียนเพื่อเป็นแนวทางและสร้างความเข้าใจตรงกันในการปฏิบัติงานในทีมนิเทศ

4. การปฏิบัติการนิเทศ ดำเนินการนิเทศตามรูปแบบ วิธีการการนิเทศและกิจกรรมการนิเทศที่กำหนด เช่น

4.1 ประชุมเตรียมการก่อนการนิเทศ เพื่อสร้างความเข้าใจของผู้นิเทศ

4.2 นิเทศ ตามขั้นตอน ระยะเวลา และใช้เครื่องมือตามที่กำหนด

4.3 นิเทศภายในห้องเรียน 100% โดยใช้กระบวนการที่โรงเรียนพัฒนาขึ้นเองหรือใช้กระบวนการที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานได้ให้ 5 แนวทาง แนวทางที่ 1) การศึกษาสภาพปัจจุบันปัญหา และความต้องการ 2) การวางแผนการนิเทศ 3) การสร้างสื่อและ เครื่องมือนิเทศ 4) การปฏิบัติการนิเทศ และ 5) การประเมินผลและรายงานผล

4.4 การสะท้อน และสรุปผลการนิเทศ

4.5 ปรับปรุงและพัฒนาการดำเนินงาน

4.6 สร้างเครือข่ายความร่วมมือในการนิเทศในระดับต่าง ๆ เช่น ระดับสหวิทยาเขต/เครือข่าย/เขตคุณภาพ กลุ่มโรงเรียน กลุ่มความร่วมมือทางวิชาการและเขตพื้นที่การศึกษา

5. การประเมินผลและรายงานผล

5.1 สรุป / รายงานผลการดำเนินงาน และนำผลไปใช้ปรับปรุงพัฒนา

5.2 วิเคราะห์ สังเคราะห์ผลการดำเนินงาน

5.3 คัดเลือกผลงานที่เป็นแบบอย่างในการปฏิบัติที่ดี (Best Practice) มอบรางวัลและจัดเวทีเผยแพร่การดำเนินงานตามบริบทของโรงเรียน

5.4 รายงานผลและเผยแพร่การดำเนินงานนิเทศต่อผู้เกี่ยวข้อง

มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร (2563) ได้อธิบายกระบวนการนิเทศว่า ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ได้แก่

1. การศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการของโรงเรียนเพื่อทราบสภาพการศึกษา และคุณภาพการศึกษาของโรงเรียน ทราบสภาพที่เป็นปัญหา ทราบความต้องการ กำหนดแนวทางตัดสินใจในการแก้ปัญหา กำหนดวัตถุประสงค์ เป้าหมาย ไปสู่นาตคที่พึงประสงค์ปฏิบัติงานให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ